Oponentský posudek na diplomovou práci

FILIPOVÁ, Nikola: *Pseudovergiliovská báseň* Ciris*: Tkaní jako narativní technika (Studie a překlad).* FF UK, 2020.

Diplomová práce obsahuje jednak část teoretickou, ve které se řešitelka zabývá rukopisnou tradicí básně, otázkou jejího autorství, metaforou tkaní, různými verzemi mýtu o Skylle a také jazykem a stylem básně, jednak část praktickou, jež spočívá v pořízení věrného prozaického překladu básně.

Teoretická část

V úvodu **teoretické části** práce řešitelka přehledně shrnuje výsledky předcházejícího bádání o rukopisné tradici a názory na dobu vzniku a pravděpodobného autora textu, tzv. *Cirisfrage*. Cituje přitom adekvátní množství cizojazyčné literatury, převážně anglické a německé a v zásadě nestraní žádné z předkládaných teorií – **zdrženlivost v úsudku tu považuji za chvályhodnou** vzhledem k protichůdným indiciím, které máme. Přece však kapitola vyznívá trochu agnosticky; je možné alespoň **pokusit se stanovit pravděpodobnost jednotlivých hypotéz** (viz proto níže závěrečné otázky).[1]

Kapitola pojednávající o metafoře tkaní je spíše stručnější (5x A4) vzhledem k tomu, že název práce napovídá, že by měla být ústředním tématem (navíc i v kapitole samotné metafora tkaní v *Ciris* zabírá menší prostor; větší část je věnována práci s barvami, metafory tkaní u dalších básníků a obecně metapoetickým otázkám). Z lingvistického pohledu považuji za nepřesné hovořit o slovese *texo* a jeho „různých podobách" tam, kde se jedná o jeho prefigované odvozeniny (či – chceme-li – složeniny, jak se v latinské lingvistice běžněji označují).[2] Jako velmi **bystrý se mi zdá postřeh (jenž je doložen řadou příkladů), že básník často klade dva atributy barev do kontrastu** (s. 35–36), takže užije-li např. *purpureus*, vzápětí použije také *candidus* apod.

Nejsem si jist, nakolik je přiléhavé srovnání básně *Ciris* **s centonovou technikou**;[3] nepochybně je tu jistá podobnost v tom, že jak centony, tak nejspíš také *Ciris* přebírají verše ze zdrojových textů, ale na druhou stranu je tu – domnívám se – také podstatná odlišnost: zatímco v centonu zpravidla bývá původní verš použit v jiném kontextu, o jiné skutečnosti, v jiném významu (čím víc je jiný, tím lépe), v básni *Ciris* mají přejaté verše zpravidla týž význam, jaký známe z Vergilia a odjinud (týkají se jen jiného hrdiny, ale v podobné *mutatis mutandis* situaci): např. verše *ad caelum tendens ardentia lumina frustra, / lumina, nam teneras arcebant vincula palmas* jsou v *Aeneidě* použity o zajaté a vláčené Kassandře (*Aen*. 2,405–406), zde jsou podobné verše použity o spoutané a vláčené Skylle (*ad caelum infelix ardentia lumina tendens / lumina, nam teneras arcebant vincula palmas* 402–403). Při pokusu dešifrovat význam **spojení *novo ritu*** 389 (Skylla byla za lodí vláčena „novým způsobem") se řešitelka zaměřuje hodně na technickou novotu a způsob Skyllina spoutání: možná však toto spojení nesouvisí přímo s PPP *suspensa* (*tum suspensa novo ritu de navibus altis*), ale je jakýmsi autorským komentářem k celé této události: nejde o to, že by Skylla byla vláčena za lodí jinak, než jak se za lodí obvykle vláčelo

[1] Je zajímavé, že se nesrovnává také popis závěrečné proměny Skylly v *Ciris* s proslule „anatomickými" proměnami v Ovidiových *Proměnách*. Nakolik je pravděpodobné, že Vergilius některé své slavné citáty načerpal právě z této básně (např. *omnia vincit amor*) a Ovidius svou slavnou techniku popisu proměn také přebral odtud? Není pravděpodobnější, že spíše básník *Ciris* načerpal slavné citáty z Vergilia a slavnou techniku z Ovidia?

[2] S. 33: „Sloveso *texo* se v různých podobách vyskytuje v *Ciris* celkem osmkrát." A tamtéž: „V Ciris se nachází celkem osmkrát sloveso texo (9 detexere, 21 intexens, 29 texuntur, 39 intexere, 100 praetexite, 320 praetexat, 339 texitur a 502 intexens), přičemž celkem šestkrát je užito metaforicky."

[3] Zmíněno na s. 5, 20, 38, 74.

do té doby, ale spíš o to, že celý tento trest vláčení za lodí je novinka (což je ještě umocněno tím, jak na Skyllu hledí mořská božstva, podobně jako se jinde v latinské literatuře udiveně dívají na první loď Argo a podobně…).

Některé myšlenky se objevují v práci v jakési zárodečné formě a zasluhovaly by jisté rozvedení: např. jen tak mimochodem (s. 36) je básníkův příslib filozofické (epikurejské?) básně Messalovi hodnocen jako tzv. ***recusatio*** (tj. tradiční topos Augustovské poezie, kdy se básník úmyslně shazuje, aby se nemusel ujímat úkolu, do nějž není zcela zapálen), což je zajímavý postřeh, jenž by si možná zasloužil určité rozpracování, uvážíme-li například, že celý **básníkův epikureismus** (?) se zdá být značně mělký: v úvodu básně se manifestuje několika spíše povrchními odkazy na s epikureismem asociované symboly (z nichž nejvýraznější je *kekropská zahrádka* ve v. 3), na druhou stranu však předmluva i narativ o Skylle naprosto žádné epikurejské myšlenky nevyjadřují (ba spíše jsou s epikureismem v přímém rozporu, viz např. básníkova možná účast na Athénině průvodu…). Řešitelka si také dobře všímá **Ovidiova použití slova *nutrix*** při líčení Skyllina příběhu v *Proměnách*: i zde by možná stálo za to rozvinout úvahu, zdali je to pouhá náhoda (což nepovažuji za pravděpodobné – srovnejme, kolikrát se jinde v latinské literatuře hovoří o noci jakožto o *nutrix*), nebo zda zde Ovidius pracuje s očekáváním čtenářů, kteří znají předlohu, ve které je lidská *nutrix*, a proto toho může celkem vtipně využít a očekávání zklamat, pohrát si s ním…

Praktická část – překlad

Přejděme nyní k části **praktické**. Překladatelský úkol, jejž si řešitelka předsevzala, považuji za mimořádně náročný: báseň *Ciris* je poměrně rozsáhlá (541 daktylských hexametrů) a poměrně komplikovaná jazykově a interpretačně, (což platí zejména pro úvodních 100 veršů nenarativní povahy, ale místy i pro zbytek díla). Celkově se domnívám, že řešitelčin překlad v zásadě plní svůj vytyčený účel (být jakýmsi podkladem, pracovním překladem [„podstročníkem“] pro možnou budoucí versifikaci). Je však možná škoda, že si řešitelka nevytkla za cíl pořídit prostě prozaický překlad, který by mohl fungovat i sám o sobě: mnohá místa překladu by totiž snesly i toto přísnější měřítko, bohužel jindy je překlad velmi doslovný, což čtenáře nelatináře pravděpodobně odradí.

Na níže popsaných místech mám k překladu jisté výhrady (u překladu takovéhoto rozsahu jsou samozřejmě určité nedostatky téměř nevyhnutelné). Tyto výhrady rozděluji na dvě skupiny: 1) celkem jednoznačné překladatelské chyby a mylné interpretace významu; 2) sporná místa a spíše drobnosti (včetně vynechávek, nešťastných formulací atp.).

1) Gramaticky/lexikálně chybné interpretace

V pasáži **181–184** se mi zdá být nakumulováno více chyb: zaprvé je zde mylné členění výpovědi: věta se slovesem *videt* (v. 182) není větou hlavní, nýbrž vedlejší, a tudíž nelze klást v českém překladu tečku po v. 183; slovo *quo* (2x) ve v. 183 není „čímž“, nýbrž „kam“; hlavní větou je až *fertur* ve v 184.

Překlad řešitelky: „A když Skylla pro takové útrapy nenachází žádnou útěchu, vidí, jak se zhoubná smrt vkrádá do jejích útrob, čímž ji bolest ponouká jít a osud ji nutí spěchat. Spěchá (*fertur*)…“

Mělo by být: „A když Skylla nenachází žádnou útěchu pro tak strašné útrapy a když vidí, jak se jejími útrobami rozlézá sžíravá zhouba, žene se (*fertur*) tam, kam ji zve bolest a kam ji nutí spět osud, a…“

Ve v. **244** *macerat* neznamená „jestliže tě dovolená láska obměkčuje známým žárem“, nýbrž „sžírá/hubí/stravuje“.

Deturpat pulvere crinis ve v. **284** značí to, že si sype popel na hlavu na znamení smutku. Nelze tu použít obrat „oprášila své vlasy“, protože sloveso *oprášit* v češtině znamená „zbavit prachu“.

Ve v. **308** je *Hyrcanos* mylně spojeno s *montis* („na nejvyšším vrcholku Hyrkánských kopců“), což však patří ke *comites*. *Hyrcani comites* mají být psi (srov. *Loeb Classical library* a spojení „hyrcanus canis“). Hyrkánie ležela u Kaspického moře, takže hyrkánské kopce na Krétě nedávají smysl.

Ve v. **330–331** je *sed patris incolumi potius denubere regno / atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, penates* přeloženo „Raději se chtěj vyvdat z otcova netknutého království a přijmout za své cizí penáty.“ Druhý verš je však přeložen špatně, jeho význam je velmi podobný prvnímu: chůva nabádá Skyllu, aby se chtěla provdat, aniž zničí otcovo království a svůj domov (tj. chtěj se provdat, ale tak, abys měla nějaký domov [kam se případně vrátit…]).

Ve v. **343** je obrat *placidam tenbris captare quietem* (*incipit*) přeložen poněkud krypticky jako „pokoušela klidné ticho tmou“, má však být „tmou (=zhasnutím světla) se pokouší přivolat klidný spánek (*quietem*).

Ve v. **348** je *cubito subnixa* přeloženo jako „opřena o lůžko“, není tu však *cubīle* „lůžko“, nýbrž *cubitum* „loket“.

Ve v. **412** je slovo *certatim* přeloženo jako „jistě“ (tj. *certe*), má však být „o závod / překotně / rychle“. V tomtéž verši je *ex omni petiit quam Graecia regno* přeloženo jako „o kterou se ucházeli všichni z řecké říše“, což se mi zdá volné (to by nevadilo), ale zároveň nepřesné: Co totiž je řecká říše? Mělo by být asi: „o kterou se ucházelo celé Řecko / muži ze všech řeckých království“.

Ve v. **428–429** je *Tene ego plus patrio dilexi perdita regno? / Tene ego?* přeloženo takto: „Což jsem tě snad já zatracená nemilovala více než otcovo království. Ne snad?“ Protože tu však Skylla poznává svůj omyl, mělo by být: „Tebe že jsem já ztracená milovala více než otcovské království? Tebe?“

2) Další sporná místa

Ve verši **168** (*non storace Idaeo fragrantis cincta capillos* / „Její vlasy potřené Ídajským balzámem nejsou svázané“) není v originálu jasný rozsah negace (1. „má naparfémované vlasy, ale nesvázané“; nebo 2. „nemá naparfémované ani svázané“); vzhledem k tomu, že se tu Skylla chová jako bakchantka a v pasáži se popisuje i další zanedbávání upravenosti, osobně bych se klonil spíše k druhé možnosti).

Ve verších **185–186** je *arguto* mylně chápáno jako příslovce, má být *arguto hosti*, tedy „vychytralému nepříteli“, nikoli „vychytrale poslala nepříteli“; více bych zdůraznil autorský komentář *a demens* „aby – ó ta bláhová! – poslala“ nikoli jen jako doplněk „aby smyslů zbavená poslala“; v překladu také chybí slovo *serum*.

Ve v. **190** není přeloženo *crudeliter*.

Ve v. **212** *suspensa levans digitis vestigia primis egregeditur* je přeloženo jen jako „se po špičkách vydá“, což je velmi zkrácené (vlastně jen *primis digitis egreditur*); navíc *suspensa* (a nejspíš i *levans*), podobně jako *avolat* předznamenává proměnu v ptáka.

Ve v. **233** chybí stupňovací poměr „v době, kdy smrtelná srdce odpočívají od unavujících starostí, a kdy dokonce i řeky krotí své dravé proudy“ (m. „a řeky krotí své rychlé proudy“).

V pasáži **245–250** se mi nezdá vhodné překládat *numen* jako „duch“ (spíše „božská síla, božstvo“) a *alumna* jako „nevlastní dítě“ (spíše „chovanka, svěřenkyně“ nebo nějak opsat ve smyslu, „dítě, které opečovávám, jemuž dělám chůvu“; slovo „chovanka“ je užíváno na jiných místech překladu); *quam patiar te tabescere* je spíše „než abych tě nechala chřadnout“ než „než abych snášela, jak chřadneš“; *visuram (esse)* může být i potencialita, ale zde bych to chápal spíše futurálně: „raději podstoupím (=uvidím samu sebe konat) tisíce důstojných i nedůstojných strastí“.

Ve v. **375** *nec Idaeis anubus nec cognita Grais* je překlad „neznámé jak Trójanům, tak i starým Řekům“, má být „neznámé ídejským stařenám ani řeckým (stařenám)“.[4]

Verum ve v. **378** znamená „však“, a nikoli „vskutku“ (Má být tedy: „Když však žádná lest nepohne neoblomným Nisem…“, nikoli „Když vskutku žádná…“).

Ve v. **384–385** se chůva těší „na návrat do vlasti“, nikoli „z návratu do vlasti“ (to by totiž znamenalo, že návrat se již uskutečnil či alespoň uskutečňuje).

Ve v. **389** je *de navibus altis* přeloženo jako „z hluboké lodi“, mělo by být spíše *z vysoké zádi* (*altus* se např. v Aeneidě používá o zádi tyčící se do výše).

Ve v. **399** je zbytečná konkretizace *artus* > „nohy“ (Kastor a Pollux hledí na její sněhobílé „tělo“, nikoli jen „nohy“, to působí trochu chlípně).

Ve v. **404** je vynechán překlad slova *paulum*.

Ve v. **478** by bylo lepší klasické pasivum „je unášena“ než „se nese“ (o Skylle přivázané k lodi a vláčené mořem).

Ve v. **480** *aequor* znamená „hladina“ a přeneseně „moře“, nikoli však „klidné moře“ (je pravda, že občas básníci záměrně používají průhlednou etymologii slova *aequor* „rovina/hladina“ pro kontrast s bouřícím mořem; v tomto verši tomu tak však dle mého soudu není a překlad „klidné moře“ nedává dobrý smysl).

Ve v. **539** je obrat *magno stridore* přeložen „s velkým křikem“. Slovo *stridor* se však o ptácích používá pro zvuk, který vzniká mácháním či svištěním křídel.

[4] K interpretaci *Idaeus* jako *Troianus* se vyjadřuje komentář na s. 63 a podobně to interpretuje také *Loeb Classical Library*; ideální by bylo nechat „ídejský“ a v komentáři popsat možnosti. Osobně se kloním k interpretaci „krétský“ (zastávané Lynem a Hielkemou): řekne-li básník, že to neznaly ani staré Kréťanky ani Řekyně, může tím naznačovat, že se jedná o nový rituál, nově vytvořený pro tuto příležitost – nepřivezený ze staré vlasti a neobjevený v nové vlasti. (Co by v tomto s Krétou svázaném příběhu najednou dělaly Trójanky?)

Formální a jazyková úroveň práce

Formální úprava práce je výborná – pochválil bych zejména zrcadlové rozložení originálního textu a překladu doplněné řádkovým komentářem: je to čtenářsky velmi vstřícné a působí to naprosto profesionálním dojmem.

Jazyková a pravopisná úroveň práce je přijatelná (i když zdaleka ne bezchybná): pozor na vztažné zájmeno *jenž* (s. 53: *letci, jenž se opíráte*; také v abstraktu *Skylly, jenž ustřihne svému otci*), přechodníky ([*chůva*] *třesouce se*, s. 55; [*Skylla*] *umíraje*, s. 65), některé hovorové obraty (*k rozlousknutí této otázky*, s. 30 nebo svou strohostí expresivně působící nadpis *Kdo je Messalla?*), nespisovné tvary (*by jsi* s. 67; *otcovo uši* s. 61, *na Skutschovo publikaci* s. 8). Tu a tam se vyskytne roztomilý překlep, jako např. „příst se“ m. „přít se“ na s. 65 (latinsky *contendere*, v. **418**). Z pravopisných nedostatků uveďme např. „s Nísovými vlasy“ (s. 33), kolísání *Nísa* a *Nisa*, chybný spojovník v „literárně-teoretický“ aj.

V latinském textu je ve v. **72** nadbytečná mezera *p erhibent*; ve v. **227** je *faceret* m. *faceres*; ve v. **432** chybí nějaké interpunkční znaménko mezi *nasci* a *forma*. Výjimečně se objeví grafém *v/V* (např. ve v. **84** či **434**), ačkoli jinak se důsledně používá *u/U*.

Otázky k diskusi při obhajobě:

1. Jaký je přínos pracovního překladu („podstročníku“), existují-li věrné prozaické překlady zahraniční (např. do angličtiny, němčiny)?
2. Jak by měla být chápána „filologická přesnost“ pracovního překladu? Jde jen o „gramatickou a lexikální přesnost“? Které další kvality pracovního překladu jsou pro případného zbásňovatele důležité?
3. Jak pravděpodobná se řešitelce jeví možnost, že by autorem básně byl Vergilius? Neuvažuje se někdy také o Ovidiovi?
4. Jak řešitelka rozumí verši 300 (jenž se týká lovkyně Britomaris): „Dictaeas ageres ad gramina nota capellas“? Jistě by si totiž zasloužil komentář.

Výsledné hodnocení

Předložená práce dle mého názoru splňuje požadavky kladené na diplomové práce v oboru klasické filologie. Proto ji doporučuji k obhajobě a navrhuji ji hodnotit známkou **velmi dobře**.

V Praze 24. 01. 2021
Mgr. Michal Ctibor, Ph.D.